

Islamisme og totalitarisme

BOKOMTALE: Ny antologi vil bidra med en kunnskapsbasert islamismedebatt, men preges av et forenklet totalitarismeperspektiv.

Av [Marianne Bøe](#), postdoktor i religionsvitenskap, Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap ved Universitetet i Bergen

Antologien *Islamisme: ideologi og trussel* inkluderer kapittelbidrag fra 20 norske og utenlandske forfattere med fagbakgrunn fra i hovedsak statsvitenskap og historie. Her er mange kjente navn på forfatterlisten: Bernt Hagtvet (statsvitenskap), Cecilie Hellestveit (statsvitenskap), Mehdi Mozzaffari (statsvitenskap), Roger Griffin (historie), Frederik Stjernfelt (vitenskapsteori/idehistorie), Lars Gule (filosofi/historie) og Øystein Sørensen (historie) – for å nevne noen. I tillegg er en håndfull studenter som har skrevet kapitler basert på sine masteroppgaver inkludert. Flere av forfatterne har også journalistbakgrunn, noe som bidrar til å gi boken et overordnet journalistisk preg.

Bokomslaget forsterker dette inntrykket. Hele forsiden er dekket av et bilde av Jihadi John, mannen som angivelig skal stå bak flere halshugginger for terrorgruppen IS. Valg av forsidebilde er mildt sagt smakløst. Som Anne Birgitta Nilsen rettmessig har påpekt i sin anmeldelse i Dagbladet (Nilsen 2016), er valg av forside å sammenligne med en tenkt bok om nasjonalisme som har Anders Behring Breivik på forsiden, eller en bok om [kommunisme](#) med forsidebilde av Pol Pot. Bildet er trolig valgt for å være salgsfremmende og appellere til et bredt og allment publikum som gjenkjenner bildet fra media. For min del får bokomslaget motsatt effekt. Forsidebildet får boken til å fremstå som tabloid, og ikke noe jeg forbinder med en fagbok. Dessuten gir det en forventning om at bokens tema er jihadisme og IS' terrorhandlinger, og ikke islamisme i videre forstand, slik tittelen antyder.

I bokens forord fremgår det at den er et resultat av en konferanse som ble arrangert under temaet «Islamisme som ideologi og utfordring» i regi av Nettverk for studier av totalitarisme og demokrati (NEST) på Litteraturhuset i Oslo i 2015. Bokens tre redaktører skriver at «(...) islamisme som politisk ideologi og som en totalitær trussel mot demokratiet har vært et viktig tema for NEST helt siden nettverket ble etablert i 2009» (s. 7).¹ Totalitarismeperspektivet setter et overordnet preg på måten islamisme presenteres i boken.

Hva er islamisme?

Boken er inndelt i fem deler. Første del, «Islamismen og dens historie», tar for seg begrepsavklaringer og generelle diskusjoner. Sørensen innleder denne delen med et kapittel som fungerer som en innføring i hva slags definisjoner av islamisme som finnes og hvordan islamisme som fenomen kan forstås. Han avfeier flere av definisjonene som verserer på fagfeltet fordi de

favner for bredt og inkluderer «(...) enhver type politiske idéer og alle grader av 'politisering'» (s. 17). Ifølge Sørensen omfatter slike definisjoner til og med «forsøk på å harmonisere islam med pluralistiske, sekulære demokratier» (ibid.). Det er særlig Euben og Zaman (2009) og Utviks (2011) islamismedefinisjoner han her sikter til. Selv lander Sørensen på følgende definisjon:

Islamisme er en politisk ideologi basert på en intolerant, puritansk og holistisk tolkning av islam. Den er antidemokratisk, antipluralistisk, antisekulær, antivestlig og anti'vantro' (...) Dens mål er et rent og fullkomment islamsk samfunn med tilhørende statsmakt, styrt etter (en spesielt rigid tolkning) av sharialover. Sharia oppfattes som et altomfattende lovverk, bindende også for politiske institusjoner, ikke bare for personlig moral (ibid.).

LES OGSÅ: [Drømmen om det fullkomne samfunn](#) • [Rasisme uten rasister i Norge](#)

Videre skiller Sørensen mellom voldelige (jihadisme) og ikke-voldelige retninger av islamisme, og understreker at det her er snakk om et moderne fenomen (med moderne og anti-moderne aspekter og tankegods) som har lange røtter bakover i historien. Han nevner spesielt grunnleggelsen av Det muslimske brorskap i 1928, Den islamske revolusjon i Iran i 1979, og IS og deres selverklærte kalifat som de fremste eksempler på dette fenomenet. Noen videre kontekstualisering eller historisk plassering av disse hendelsene tilbys imidlertid ikke.

I langt de fleste kapitlene i boken defineres islamisme på denne måten - som et ideologisk og politisk fenomen, med klare [totalitære trekk](#). Det er i hovedsak ytterliggående representanter for dette fenomenet som drøftes. De mer moderate tilnærmingene – som vanligvis får plass i forskningslitteratur som har en bredere forståelse av islamismebegrepet – blir ikke inkludert. Islamistiske partier og retninger som har fremvist sekulære, demokratiske, sosialistiske eller verdipluralistiske tendenser, og ikke nødvendigvis rendyrker totalitære og antidemokratiske ideer settes på sidelinjen. For eksempel anses ikke det tunisiske Ennahda-partiet, Det muslimske brorskap i Egypt eller tyrkiske AKP som representanter for islamisme, men beskrives som retninger med vikarierende motiv og «hybridideologiske» innslag (s. 23).

De fleste tekstbidragene i boken bygger på tilsvarende forståelser av islamisme. En av ulempene ved slike tilnærminger er at mangfoldet som finnes under en islamistisk paraplybetegnelse forsvinner. Islamisme fremstår og behandles dermed som et fastlåst *sui generis* fenomen, noe som blant annet gjør at grunnlaget for å trekke interessante paralleller til andre religiøst motiverte tankesett innenfor for eksempel [kristendom](#), jødedom og buddhisme forsvinner.

Utvidede perspektiver

Enkelte kapitler skiller seg imidlertid ut fra det overordnede totalitarismeperspektivet, og bidrar med ny kunnskap og inngående analyser. I del to av boken, "Islamismen i den islamske verden" presenteres ulike islamistiske grupper som Taliban (Farhat Taj), Al-Qaida og det muslimske

brorskap (Julie Sandness og Carl August Jordhøy Henning), IS (Cecilie Hellestveit) og IS' engelskspråklige tidsskrift *Dabiq* (Øystein Sørensen).

Det er særlig de sammenlignende linjene som trekkes mellom de ulike gruppene som fremstår som mest interessante i denne delen. Parallellene som Sandness trekker mellom Det muslimske brorskap og Al-Qaida understreker for eksempel noen av variasjonene som finnes blant islamistiske bevegelser. I tillegg tar Roja Darian og Dag Einar Thorsens kapittel for seg hva som skjer når islamister kommer i maktposisjoner og blir værende der over lengre tid. I dette kapitlet beskriver Darian og Thorsen tre svært ulike tilfeller, nemlig Saudi Arabia, Iran og Tyrkia. De bygger på en bred forståelse av islamisme, og åpner på denne måten for å forstå islamisme som et kontekstuel fenomen.

Dette er tilnærminger som etter min mening mangler i flere av bokens øvrige kapitler. I stedet for at forfatterne selv bestemmer seg for hva som måtte falle innenfor eller utenfor islamisme, viser Sandness, Darian og Thorsen til ulike bevegelser og styresett som selv har betegnet seg som islamistiske. På denne måten løfter de fram historiske, sosiale og politiske forhold som preger de ulike tilfellene de diskuterer, og demonstrerer hvordan islamisme som fenomen kan fortone seg ulikt og har utviklet seg over tid i tre forskjellige kontekster. Denne fremgangsmåten kunne med fordel blitt brukt i flere av bokens kapitler for å gi leseren et bedre innblikk i hva slags variasjoner vi faktisk står overfor her.

I bokens tredje del, «Islamismen i Skandinavia og vesten», finnes det også interessante tekster. Her får vi innblikk i Hizb ut-Tahir i Danmark (Kristine Sinclair) og Profetens Ummah i Norge (Stian Michalsen). Dessuten forsøker Lars Gule å svare på hva som er bakgrunnen for at enkelte nordmenn velger å reise til Syria som fremmedkrigere. Dette er kanskje bokens mest interessante del fordi den presenterer leseren for ny empirisk kunnskap om et relativt utforsket område.

Mangelfulle kunnskaper

Boken bærer preg av at flere kapitler er skrevet av forfattere som har ideologi og totalitarisme som fagfelt, og ikke nødvendigvis inngående kunnskap om [islam](#). I flere av kapitlene savner jeg at de ulike islamistiske bevegelsene plasseres inn i en større religionshistorisk sammenheng. Det er åpenbart at islamisme bygger på et felles tekstgrunnlag innenfor islam, men det er ikke like opplagt hva som gjør at det finnes så mange forskjellige tolkninger. Et forsøk på å plassere de ulike tolkningene inne i en større religionshistorisk sammenheng kunne imidlertid bidratt til å oppklare hva slags forskjeller som faktisk viser seg mellom disse gruppene.

LES OGSÅ: [En Muhammed-reportasje](#) • [Tettere på Arendt](#)

Et annet eksempel på manglende religionshistorisk kompetanse er måten muslimer som gruppe beskrives på. Ayan Hirsi Alis skille mellom Mekka- og Medina-muslimer anvendes i flere av boken

kapitler (Øystein Sørensen og Halvor Tjønn). Hirsi Alis kategorisering bygger på et skille mellom tre hovedtyper muslimer: Medina-muslimer, Mekka-muslimer og reformatorer. Det avgjørende for å skille mellom disse tre kategoriene er hva slags deler av Koranen som vektlegges. De korte og poetiske surene fra profeten Muhammads Mekka-periode, eller de lengre og mer moralpregede og tidvis krigerske Medina-surene.

Denne inndelingen bygger på overfladisk kunnskap om Koranen. Ikke bare finnes eksempler på poetiske og "fredelige" vers også fra Medina-perioden, og mange Koranvers er dessuten umulig å tidfeste. Et flertall muslimer vil dessuten bestride at deres hellige bok kan deles opp i en gammel og en ny del, men snarere insistere på at Koranen skal lese som en helhet. Inndelingen har også klare analytiske svakheter og stigmatiserende ringvirkninger. Likevel anvendes denne (mildt sagt) forenklete fremstillingen av Koranen – og av muslimer – på en ukritisk måte i boken. At dette er begrepsbruk som også er i bruk blant de fremste islamkritiske stemmer i Norge for tiden (jf. Storhaug 2015), reflekterer forfatterne heller ikke nevneverdig over.

Fjerde del i boken har fått tittelen «Debatten om islamisme». Her inkluderes kapitler om Norges Fredsråds manglende kritikk av den pakistanske jihad-politikken (Farhat Taj), muslimske miljøer i Danmark og Vest-Europas forhold til islamisme (Frederik Stjernfelt), så vel som hvordan IS har likhetstrekk med [nazisme](#) og andre totalitære ideologier (Bernt Hagtvet). Videre er diskusjonen rundt islam i norsk offentlighet og i akademia gjenstand for diskusjon (Lars Akerhaug), mens siste kapittel i denne delen tar for seg og fremhever betydningen av enkelte kritiske stemmer som befinner seg innenfor islam (Sylo Taraku).

Det er vanskelig å finne (og ikke minst å følge) en rød tråd i denne delen. Hagtvet er for eksempel opptatt av å finne likhetstrekk mellom islamisme og nazisme, og viser hvordan menneskeforakt, sadisme og vold utgjør fellesnevnerne i det han refererer til som de to bevegelsenes «antimoderne utopisme». Hva som er den bakenforliggende hensikten med en slik sammenligning forblir imidlertid uklart. Foruten Taraku og Tajs kapitler, fremstår de øvrige bidragene som polemiske innlegg i dagens islamismedebatt. Etersom denne delen av boken er ment til å presentere den pågående debatten om islamisme i Vesten og Skandinavia i dag, synes jeg det er underlig at ikke andre synspunkter er representert.

Bokens avsluttende del «Et alternativ» inneholder kun ett kapittel, nok en gang ført i pennen av Sørensen. Foruten å være bokens redaktør, er dette Sørensens tredje kapittel i boken. I dette kapitlet vies sudaneren Mahmoud Taha oppmerksomhet. Sørensen omtaler Taha som en «islamisk reformator», og presenterer ham som et eksempel på at *islamkan* tilpasse seg «den moderne verden» og verdier som ytringsfrihet, religionsfrihet, demokrati og likestilling (s. 449). Det er både relevant og interessant å løfte fram en stemme som det Taha representerer i en bok om islamisme.

Min eneste innvending er at ikke flere alternative stemmer blir introdusert. For mens

ihadisme presenteres med minst fire eksempler i boken, står Taha som eneste eksempel på at en alternativ og moderat islamistisk tolkning er mulig.

På bokens bakside står det at et hovedformål har vært å bidra til en kunnskapsbasert debatt fremfor «(...) den skyttergravskrigen som til nå har vært rådende» på fagfeltet. Dette er bare delvis vellykket. Flere av bokens enkeltstående kapitler bidrar riktignok med ny kunnskap og interessante analyser. Samtidig fører redaktørenes overordnede vektlegging av totalitarisme til at boken gir en ensidig fremstilling av islamisme. Jihadist-grupper med klare totalitære trekk fremheves som de mest rendyrkede former for islamisme, på bekostning av moderate islamistiske stemmer. Det at en rekke kapitler har en gjennomgående polemiske tone gjør også at boken til tider fremstår som innslag i den faglige stillingskrigen den angivelig skal bidra til å avklare.

Litteratur

- Euben, Roxanne L, and Zaman, Muhammad Qasim (red.) 2009. *Princeton Readings in Islamist Thought: Texts and Contexts from al-Banna to Bin Laden*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Nilsen, Anne Birgitta. 2016. «Ikke en gang Hege Storhaug er i nærheten av å finne på noe slikt». Bokanmeldelse i *Dagbladet*, 11.06.2016. Tilgjengelig [her](#) (lest 15.09.2016).
- Storhaug, Hege. 2015. *Islam. Den 11. landeplage*. Oslo: Kolofon forlag.
- Sørensen, Øystein, Hagtvet, Bernt, Brandal, Nik. (red.) 2016. *Islamisme: Ideologi og terror*. Oslo: Dreyers forlag.
- Utvik, Bjørn Olav. 2009. *Islamismen*. Oslo: Akademika.

Note

¹ Alle sidetallsreferanser viser til boken *Islamisme: Ideologi og terror*. Øystein Sørensen, Bernt Hagtvet, Nik. Brandal (red.). Oslo: Dreyer Forlag.